

Vízió kerestetik

VISSZHANG - LXIV. évfolyam, 37. szám, 2020. szeptember 11.

Tartsd távol magadtól a száj hamisságát, /távolítsd el az ajkak álnokságát! (Példabeszédek könyve, 4. fejezet, 24 vers)

Nyer-e egymás után negyedszer is a Fidesz 2022-ben? Vagy 12 év után békés eszközökkel a – meglehetősen eltorzított – parlamenti demokrácia játékszabályaival leváltható lesz az Orbán-kormány? Az alábbiakban egy nagyon alapos tanulmányfolyam érvelésére támaszkodva elemzem a békés váltás esélyeit és feltételeit. Alapvető kiindulópontom az, hogy a váltás csak akkor sikerülhet, ha az ellenzék a bizonytalanok vagy akár a kételkedésre hajlamos Fidesz-szavazók egy részét maga mellé tudja állítani. Önmagában az eddigi ellenzéki tábor, a szavazásra jogosultaknak hozzávetőlegesen egyharmada nem elég a fordulathoz: ha nem csatlakoznak az ellenzékhez százezres nagyságrendben olyanok, akik eddig nem ellenzéki pártokra szavaztak, vagy távol maradtak az urnáktól, akkor a magabízó jóslatoktól fölfújtt váltáslufi ismét – mint eddig már kétszer, 2014-ben és 2018-ban – szétdurran.

Ebből a nézőpontból aggályosnak vélem azt a nagyon alapos, sok magvas gondolatot származó tanulmányt, amelyet két neves szerző, Kozák Márton és Magyar Bálint tett közzé ezeken a hasábokon [Ha nem tetszik a rendszer – A rendszerkritikai alapállás stratégiája](#) címmel (ÉS, 2020/32., augusztus 7.). Munkájukhoz egy héttel később Béndek Péter (ÉS, 2020/33., aug. 14.) fűzött alapos [kritikai megjegyzéseket](#), majd Haskó László (ÉS, 2020/34., aug. 19.) [reagált röviden](#), szintén kritikusan a tanulmányra. Ezekre a tartalmas reflexiókra itt most nem térek ki, s elsősorban azért nem, mert ennek az írásnak csak egyfajta „szellemi trambulinja” a Kozák-Magyar-opusz, innen elrugaskodva jutunk el ahhoz a narratívához, amelyet Pólya Tamás, a Pécsi Tudományegyetem docense fejtett ki háromrészes tanulmányában, és amely új és hatékony vízió megalapozását segítheti elő a majdani kormányváltás előkészítésében – ha lesz elég erő, elszántság és alázat az ellenzékben.

Fő kifogásom az, hogy a kétkolumnás Kozák-Magyar-esszében keveredik a tudományos diskurzus és az Orbán-kabinet leválásának konkrét politikai cselekvésterve. A tudományosság világában természetesen semmi ártalmas nincs abban, ha az igen fölkészült szerzők az Orbán-rendszer jellegét próbálják tömören meghatározni. Lehet, sőt kell elemezni, hogy a rendszer leírásának melyik definíció felel meg jobban, s ebből a szempontból közömbös, hogy e sorok írója melyiket tartja alkalmasabbnak e nagyon összetett, sokféle módon(el)torzított politikai berendezkedés megjelölésére: Fared Zakaria még jóval az Orbán-rendszer előtt, 1997-ben alkotta meg az „*illiberális demokrácia*” szóösszetételt; a tanulmányírók is említik – teljes joggal – Kornai János *autokrácia* definícióját; tudományos „közszájon” forog a *hibrid rendszer* meghatározás; tudósi egzaktussággal veszi számba Takis S. Pappas a tartós „*demokratikus illiberalizmus*” feltételeit (igen leegyszerűsítve: nagyon karizmatikus vezető, szüntelen törekvés a politikai polarizációra, az állam minél szorosabb ellenőrzése, a liberális intézmények kiüresítése, illiberális alkotmány, valamint a támogatók rendszerének jutalmazása, az ellenzék kiszorítása). Ebben a korántsem teljes definíció sorban nyilván helye lehet Magyar Bálint meghatározásának is, amely – ez mára számos publikációból tudható – „*maffiaállamként*” írja le az Orbán-rendszert.

Egyáltalán nem tisztem a meghatározások tudományos számbavétele, s eszembe sem jutott volna e hasábokon vitába bocsátkozni az ÉS tekintélyes szerzőivel, ha csakis a tudományosság felől elemeznék e definíciókat. Csakhogy – mint említettem – a tanulmány konkrét politikai cselekvéstervet vázolt föl, el egészen a 2022-es ellenzéki győzelemig, mi több az azután következő feladatokig. Úgy gondolom, a „maffiaállam” mint fogalmi leírás nem segíti, hanem inkább ronthatja az ellenzéki esélyeket, ha netán

meghatározó jelszavá válnék a politikai erőterben. A definíció ugyanis azt sugallja, hogy maffiózók, tehát bűnözők irányítják az országot, ami erősítheti ugyan meggyőződésükben a tősgyökeres ellenzéki szavazókat, de képes-e vonzerőt gyakorolni az ingadozóakra? Mielőtt Pólya kutatásaira támaszkodva megkísérelném a választ, még annyit, hogy ugyanez a kiélezett harci retorika tükröződik a kétkolumnás tanulmány több más megfogalmazásában is: „*Orbán rendszere a hatalom kizárólagos birtoklására törő bűnszervezet*”, amely ellen „*a nemzet szabadságharcot kénytelen vívni*”. Egy „*bűnszervezetre*” szavaztak volna 2,8 millióan 2018-ban? Olyan történelmi helyzetben lennénk, mint 1703-ban, 1848-ban vagy 1956-ban? Úgy vélem, hogy a társadalom többsége szerint nincs „*szabadságharcos állapot*”, s 2,8 millió szavazót nem lehet csak úgy rávenni arra, hogy egy „*bűnszervezetre*” voksoljon.

Az ellenzék és holdudvarának jelentős része – ha nem is mindenki – ezzel a dübörgő, harcias hangütéssel válaszol a Fidesz-világ kíméletlen, háborús retorikájára, a mindig megújuló, gyűlöletkeltő migránsszólamokra, a gőzhenger-mentalitásra, az állam foglyul ejtésére, arra, hogy csak a klientúra számít, és még sok minden másra. E reakció lényege, hogy csapjunk jó nagyot az asztalra, nem baj, ha nem egészen igaz, csak szóljon: ennek végletes példája a diktatúrázás, amely sem a politológiai ismérvek, sem a mindennapi tapasztalatok terepén nem állja ki az igazság próbáját. A gyakorlati kérdés most már csak az, hogy ez a nagyon hangos, az igazságtól olykor már-már elszakadó, alighanem kétségbeesett dacreakció képes-e szavazókat fordítani az ellenzék felé; a morális dilemma pedig, hogy a kormányzati hazugságáradatra helyes-e, szabad-e, méltó-e igen határozott, túlnyomórészt igaz, de a valóságot nemegyszer mégis torzító állításokkal válaszolni.

A második kérdésre a magam etikai mércéje alapján és a kívülről álló értelmiség nem politikusi attitűdjével könnyedén válaszolok: nem helyes és nem megengedhető. De ami ennél jóval meglepőbb, nem is – hasznos, mi több kontraproduktív. Imponálóan széles körű idegtudományi, evolúciós pszichológiai és vallásszociológiai mérések, kutatások eredményeit fölhasználva legalábbis erre következtet Pólya Tamás, a Pécsi Tudományegyetem már említett docense, aki szerint mágneses rezonanciás képalkotási vizsgálatok kimutatták, hogy „*alanyaik a politikai jellegű vélekedéseiket sokkal nehezebben és lényegesen kisebb mértékben változtatták meg, mint a nem politikai jellegűeket, amikor a véleményüknek ellentmondó külső információkkal (állításokkal) szembesültek*”, és „*a politikai meggyőződésük megkérdőjelezésére úgy reagáltak, mintha a testi épségüket fenyegető ingerrel szembesültek volna – ti. agyuknak azon részei aktiválódtak erősebben, amelyek a fenyegető fizikai ingerek megjelenését jelzik*”. (A kutató gondolatmeneteit e helyütt szükségképpen leegyszerűsítve tudom csak visszaidézni abból a három forrásból, ahol a tanulmányok megjelentek: a kolozsvári [ME.doc] 2020/1. és a budapesti Médiakutató 2019/4. és 2020/2. számaiból.) A szaktudományos vizsgálódások nyomán Pólya „*két kellemetlen igazsággal*” szembesíti az olvasót: „*Egyrészt úgy látszik, hogy az emberi agy számára a benne hordozott politikai nézetekkel ütköző vélemény túlságosan kellemetlen ahhoz, hogy a vélelmező azt könnyen elfogadja; másfelől pedig a politikai szereplők előtt is kellemetlen akadályként emelkednek a választók neurális bástyafalai, amelyek szinte lehetetlen átjuttatni a nézeteikkel ellentétes politikai érveket és üzeneteket.*”

Úgy gondolom, hogy ez az eszmefuttatás kulcsa: szaktudományos mérések igazolják azokat a sejtéseket, hogy a harcias ellenattitűd mégoly dörgegelmesen hangos érvei, szólamai nem válthatók többlétszavazattá, mi több visszapattannak a választók „*neurális bástyafalairól*”. E gondolatmenet szerint az ellenzéknek tehát nem a kormányzat – Pólya találó szavaival – „*harcias, megosztó, tekintélyelvű*” kommunikációs modelljét kell követnie, hanem másfélét, olyant, „*amelynek kulcsmozzanatai a kompetenciát sugárzó, a békés problémamegoldást hangsúlyozó üzenetformálás, illetve az egyszemélyi autoriter vezető ellenpárjaként a hozzáértő, s a teljesítményével megbecsülést szerző vezető figurája*”.

Magam hozzátenném: a békés megoldásokat előtérbe helyező, a túlzásokat kerülő, az igazsághoz konokul ragaszkodó kommunikációra és politikai cselekvésre lenne szükség, ami szöges ellentéte a csatazajos alternatívának, a látványos parlamenti kivonulásnak, pláne az „*úr*” elhagyásának a kormányfő vagy a miniszterek megszólításából, miként a Kozák–Magyar-szerzőpáros ajánlja. De térjünk vissza a pécsi kutató

gondolatmenetéhez: miként is jellemezhető a „szelíd” kommunikáció?

Mivel evolúciósan kialakult hajlamaink – egyébként mindenkié, pártállásra való tekintet nélkül – a vélekedésváltoztatás ellen hatnak, az egyén politikai-ideológiai meggyőződéseit a mélyre nyúló pszichés gyökerek miatt igen nehéz megváltoztatni, ám a nem identitásképző vélekedéseket könnyebb módosítani. Kutakodásai nyomán Pólya tehát úgy látja, hogy adott esetben nem érdemes „a politikai ellenfél erősítette hiedelmekkel” vitázni, viszont eredményes lehet a „harcias, agresszív jelleg szelídebbre váltása”. A neves kommunikációkutató sok konkrét példát hoz arra – jól ismerhetjük ezeket –, hogy a tekintélyelvű vezetők és médiaalakulataik kíméletlenül dübörgő, olykor durva hangnemben „igyekeznek a migrációs jelenségeket háborús, az egyén szintjén egzisztenciális fenyegetést jelentő terminusokban leírni”. „E rettegéskeltő politikával szembeszegülő kommunikáció esélye abban áll, hogy e félelem meglétét adottságnak veszi, s nem közvetlenül igyekszik megnyugtatni a választókat, hanem megpróbálja áthangolni a háborús indulatot békésebb hozzáállássá”, például azzal, hogy átértelmezi a „félelem alapjául szolgáló körülményeket”, és általában nem háborús irányba, kevésbé aggodalmas és felajzott hangulat felé tereli a figyelmet. Joggal említi a tanulmányfolyam szerzője a 2019-es isztambuli önkormányzati választást, ahol „az autoriter vezetési stílusú államelnök nyomására megismételt szavazáson a békítő, kompetens problémamegoldást sugalló »minden a legnagyobb rendben lesz« szlogen több százezer pluszszavazatot hozott az ellenzéki jelöltnek”.

A három tanulmány a lehető legjobbkor jött: hónapok, ha nem évek óta tűnődnek a kétkedésre mindig hajlamos értelmiségiek és az orruknál tovább látó politikusok, hogy miként reagáljanak az autoriter vezetők, valamint küldönceik, lakájaik, médiahadaik háborús retorikájára. Pólya igen gazdag érvkészletű esszéje az igazsághoz ragaszkodó, szelíd reagálási módot ajánlja, kevésbé érinti a „dolgot magát”, vagyis az ellenzéki reagálás politikai tartalmát. Írásom befejező részében ezt gondolom tovább; a kutató elemzése megerősítik, hogy az autoriter vezetővel szemben csakis egy integráló, békítő hajlamú, nagy tekintélyű személyiségnek lehet esélye, aki a Fidesztől régen vagy újabban elfordult polgári, konzervatív szavazóknak legalább egy részét is maga felé tudja vonzani, nem csak a jelenlegi bal- és nem baloldali ellenzéket. Természetesen a programnak is integratívnak kellene lennie. Úgy gondolom, hogy nem takarítható meg a nagyon őszinte szembenézés az Orbán-kormányzatok eddigi teljesítményével: az ugyanis nem program, hogy a kormányfőt le kell váltani, és minden úgy rossz, ahogy van. Innen már csak egy lépés a harminc évvel ezelőtti történelmi fordulattal egy szintre emelt „új rendszerváltás” téveszméje. Higgadtan és a szakpolitikák érveivel alátámasztva kellene kísérletet tenni annak fölmérésére, hogy hol mutatkoznak tényleges kormányzási eredmények – például egyes makrogazdasági mutatókban, az államadósság finanszírozásában vagy abban, hogy az államcsőd körüli helyzetet, 2008-cal ellentétben és a koronavírus-járvány ellenére mindeddig sikerült elkerülni –, s mindezzel szoros összefüggésben mekkora lehet a Fidesz-világ tág értelemben vett kedvezményezettjeinek tábora. A rendszer ugyanis nem csak a vezetőből és legszűkebb köréből áll, ahogyan ezt jól tudjuk a mait megelőző társadalmi formációkról, tanulmányainkból vagy éppen személyes tapasztalatainkból.

Az elkövetkező hónapokban minél többször kellene megvitatni „a hozzáértő, dolgozó nép okos gyülekezetében”, hogy a békés, kompromisszumkereső kommunikáció mire terjedjen ki. Magam most, hevenyészetten – teljesség és tudományosság nélkül – három témakört emelnék ki, amelyek különösen fontosak lehetnek abban, hogy a kormányváltást akarók tábora számottevően bővüljön. A külkapcsolatok megvitatásán belül a nyílt Nyugat-ellenesség és Nyugat-Európa állandósult fideszes ócsárlásának nyugodt, de határozott visszautasítása jelentős visszhangot kelthetne, hiszen az Orbán-kormány ferdítésáradata nem tudta elsodorni a magyar társadalom többségének uniópártiságát. A második helyre sorolnám az intézményi autonómia helyreállításáról szóló diskurzust – ezt örömmel fedeztem föl Kozák és Magyar tanulmányában –, s az ismert témákhoz egyet tennék hozzá: érdemes lenne megvitatni a parlamenti felsőház megszervezését, ami sajnálatosan elmaradt az igazi és egyébként – a fideszes állításokkal szemben – valóban történelmi érdemeket hordozó rendszerváltozás idején, noha megfelelné mind a magyar parlamenti hagyományoknak, mind a mai európai gyakorlatnak. Minél több erős, a fékek és

ellensúlyok rendszerét fenntartó intézmény működik, annál jobb. Úgy vélem, az intézményeket még a mai, egy irányba hajlított formájukban is tisztelni s nem negligálni kell. Egyik tanulmányában Pólya megdicséri a sajátjaival az elsők között szembeforduló és személyes bátorságáról többször is tanúságot tevő Hadházy Ákos valamelyik parlamenti mutatványát: meglehet, az adott esetben a kutatónak igaza van, ám általában az intézmények kifigurázása, fölhasználásuk performanszok előadására az ingadozókat bizonyosan riasztja, s ilyen értelemben nem hatékony.

A harmadik, mondhatni, zsebbe vágó nagytematika a magyarországi vagyoni viszonyokat, a kétségbeejtő és egyáltalán nem visszaszoruló szegénységet érinti: azt gondolom, hogy a Fidesz-világ egyik legigazságtalanabb szabályozójának, nevezetesen az arányos (egykulcsos) adórendszernek a megváltoztatása széles rétegek egyetértésével találkozhatna. Mi lehet az alternatíva? A nyugati mintákat követve például a progresszív jövedelemadó, amelyről híres könyvében Thomas Piketty azt írja, hogy ez az adózási mód „ideális kompromisszum a társadalmi igazságosság és az egyén szabadsága között”.

Az igazi programról, egy valódi kormányváltó vízióról szelíden és szakszerűen kellene beszélni, a Fidesz-hübriszt szerénységgel, a hazugságokat igazmondással viszonzva. És óvatosságra, talán alázatra is inthet annak ismerete, hogy koroknak, időszakoknak – utóbb visszanézve – különböző percepciói lehetnek: az alig hároméves koalíciós időszakot 1945 és '48 között sokan a diktatúra előszobájának tekintik, de az életviszonyok összessége alapvetően különbözött a Rákosi-rendszer szörnyűségeitől. A dualizmus korát az emlékezet a nemzeti gyarapodás és megújulás kivételes időszakaként őrzi; az is volt, de ettől még létezik egy másik vélekedés is, amely szerint a kiegyezés óta eltelt nem egészen fél évszázadot az elszalajtott politikai lehetőségek, a nemzetiségi és társadalmi ellentétek elmérgesedése, a korrupció kivirágzása jellemezte. Érdeemes tehát megfontoltan ítélni, de valószínű, hogy a sokaságot az érvelő békülékenység inkább vonzza, mint a szüntelen háborúskodás. Márpedig a sokaság abban az értelemben is döntő, ahogyan a *Példabeszédek* könyvének 14. fejezetében olvassuk: „A király dicsősége a nép sokasága, / megbukik a király, ha nincsen népe.”